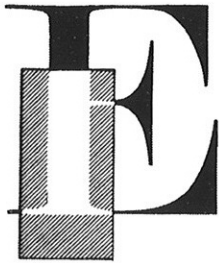

J O A N F U S T E R
DECADÈNCIA I
CASTELLANITZACIÓ

n una futura i imprescindible “història de les històries de la literatura catalana”⁽¹⁾, convindrà concretar com, quan i per què arribà a imposar-se entre els estudiosos el concepte de “Decadència”, i els límits cronològics que li han estat atribuïts en els esquemes de periodificació. Sembla que, mitigada una mica la fascinació produïda pels versos del Rector de Vallfogona, i a mesura que s’ampliava el coneixement dels autors medievals, el fet d’un “buit” resultà evident. Encara que Magí Pers i Ramona només fos un simple *amateur*, i notòriament poc informat —en la seua *Historia* del 1857 no trobem els noms de Ramon Llull, de Bernat Metge, de Joan Roís de Corella—, ja és significatiu que titulàs “Decadència de la literatura catalana” l’última part de l’obra⁽²⁾. El terme “decadència” li venia donat pel model historiogràfic d’altres literatures, potser la llatina clàssica, potser la mateixa espanyola. Els homes de la Renaixença compartiran aquesta visió.

L’etapa “decadent”, quant als començos, hauria tingut una frontera discutible. No l’altra, la final, que pràcticament tothom convenia a lligar, d’una manera emblemàtica almenys, al poema “La Pàtria” de Bonaventura Carles Aribau. Però segons el criteri personal de cada comentarista, i segons les dades a l’abast, la fixació del principi variava. En el fons, hi intervenien més judicis —o prejudicis— que els literaris: històrico-literaris o històrico-lingüístics. Com que el problema no podia ser, de moment, asèptic, o no podia ser enfocat asèpticament, la interferència “política”, d’“història política”, si es vol, es feia inevitable, i emanava de la urgència d’una explicació de les “causes”. Hi havia hagut una “decadència”, i alguna “causa” tenia. Un “catalanista”, se’n digués així o no, per un reflex romàntic que no hauria sabut superar, havia de pensar de seguida en l’“enemic” castellà. Pers i Ramona, còndidament, i no sense raó; afirma que “lo que contribuyó mas que todo á amenguar en el Principado el

(1) Carlos ROMERO MUÑOZ, “Breve historia de las historias de la literatura catalana”, *Rassegna iberistica*, núm. 17 (Milà, 1983), separata, 3-34 ps.

(2) Magí PERS I RAMONA, *Historia de la lengua y de la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días* (Barcelona, 1857), 159-160. Hi ha, del mateix autor, un *Bosquejo de Historia de la Lengua y Literatura Catalana desde su origen hasta nuestros días*, publicat a Barcelona el 1850.

gusto por la literatura catalana” va ser “la reunion de la casa de Aragon á la corona de Castilla”⁽³⁾.

I podem dir que “no sense raó” perquè, entre els diversos factors que ara creiem detectar com a “causes” de la “Decadència”, el matrimoni dinàstic dels Trastàmara hi era. Aquella endogàmia responia a unes premeditacions de “poder” familiars, i molt més que familiars, que no tenien res a veure amb llengües ni amb literatures. Els Reis Catòlics, tot i que van ser persones relativament instruïdes, no hi pensaven: haurien quedat parats davant el plantejament agressiu de la Renaixença. Alfons Par encara anava més lluny que Pers i Ramona. Par denuncia “la evolució rabea y malestruga que nostra llengua literària sofrí tot just iniciat lo s. XV”⁽⁴⁾. La “tradició literària” del català fou “embastardida devers 1425”⁽⁵⁾. O siga: l’endemà del Compromís de Casp. Dins d’aquest “embastardiment” queda inclosa una insigne massa de literatura: Ausiàs Marc, el *Tirant*, Jaume Roig, Joan Roís de Corella.

Tampoc l’“urgellisme” mal dissimulat d’Alfons Par no deixava de tenir les seues justificacions. No es tractava, ni es tracta, d’exigir “responsabilitats” pòstumes a uns Trastàmars consentits, i que Déu els haja perdonats. La qüestió no s’ha de centrar en ells, en uns reis deficients i probablement perplexos davant d’això que avui considerem “cultura”. Alfons el Magnànim col·leccionava manuscrits com Jaume II col·leccionava relíquies de sants: una filatèlia com qualsevol altra. Però els catalanoparlants lletraferits tendiren a canviar de llengua, en les seues escriptures. L’opció, o la temptació, del llatí, era antiga, i la cortesia napolitana del Magnànim va excitar-la⁽⁶⁾. La introducció del castellà com a vehicle literari, als Països Catalans, constituïa una alternativa inèdita. No del tot, és clar. Bernat Metge, escrivà amb un llatí modest, sabia escriure en castellà —en l’aragonés curial— tan elàsticament com en català. La decisió entre els tres idiomes, per a Bernat Metge, ja degué ser temerària. Es va decidir, fora de l’oficina, pel català⁽⁷⁾.

A les darreries del segle XV, a la ciutat de València, no n’eren tres, sinó quatre els idiomes que reclamaven i podien aconseguir escriptors: hi havia, també, l’italià⁽⁸⁾. Les relacions comercials i militars entre la gent del País Valencià i una vasta i complicada Itàlia, no repercuteixen en la literatura local. Ni tan sols quan els papes de Roma són de Xàtiva i mantenen el català com a llengua de tribu, gairebé “secretària”⁽⁹⁾. Literàriament, aquests contactes, estadísticament importants⁽¹⁰⁾, no van tenir conseqüències positives. La influència del Petrarca sobre els poetes valencians del XV, fou mínima⁽¹¹⁾. Ni sobre els del XVI, si bé ho mirem. De parlar, de llegir i d’escriure en italià, en sabien. Hi feien versos i tot⁽¹²⁾. Però la propensió fou “castellanitzant”. La mètrica i els temes, per als poetes valencians, en el pas del XV al XVI, no van ser tan italianitzants com les circumstàncies insinuaven. Siga com siga, més enllà de temes i de mètriques, l’opció lingüística dels escriptors locals hagué de ser, a la llarga, el castellà⁽¹³⁾.

(3) PERS I RAMONA, *Història de la llengua*, 161.

(4) Anfòs PAR, “Curial e Guelfa. Notes lingüístiques y d’estil”, *Anuari de l’Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, I (1928), 119; per errada tipogràfica, hi llegim “tot just iniciat lo segle XIV”.

(5) PAR, *loc. cit.*, 123.

(6) Veg. un condensat resum bibliogràfic en Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, I (Montserrat, 1984), 479. S’hi podria afegir, sense massa entusiasme: Andrés SORIA, *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo* (Granada, 1946).

(7) Martí de RIQUER, *Obras de Bernat Metge* (Barcelona, 1959), *111.*253.

(8) Sembla que l’abundant minoria jueva de València, convertida i integrada en general, ja havia abandonat l’hebreu com a llengua familiar i de cultura. En quedaria algun residu, sens dubte, a banda els usos rituals a les sinagogues clandestines. És un punt per aclarir, però. Quant a la població valenciana islàmica, que sí que mantenia —i aferrissadament— el seu propi idioma, constituïa un món a part, i no entra en el compte.

(9) Miquel BATLLORI, *A través de la història de la cultura* (Montserrat, 1979), 155-240, i especialment, 211-214.

(10) Pel que fa al primer dels papes Borja, veg. Josep RIUS SERRA, *Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III* (Barcelona, 1927). Molt més aparatós seria un treball similar sobre la cort d’Alexandre VI. Les relacions valencianes amb Itàlia, al marge d’aquests episodis pontificis, tenen una bibliografia llarga i variada, encara insuficient tanmateix, tant en l’aspecte eco-

nòmico-polític com en el cultural: una visió global del tema, ni que només fos succinta i provisional —tot és provisional—, ajudaria a repensar alguns vells tòpics i a obrir noves perspectives d'estudi. Una simple indagació "llibresca", per exemple, podria enfil·lar la presència —seriosa o còmica— dels valencians en la literatura italiana medieval i renaixentista (el *Decameró*, l'Ariosto, etc.) amb les conseqüències de l'expulsió dels jesuïtes en el XVIII.

(11) Cfr. Joan FUSTER, "Lectures d'Ausiàs Marc en la València del segle XVI", en *Universitat de Barcelona. Solemne investidura de Doctor Honoris Causa a Joan Fuster* (Barcelona, 1984), 7-46. Em fa vergonya autocitar-me així, però no puc evitar-ho.

(12) Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Narcís Vinyoles i la seua obra* (València, 1978), *passim*.

(13) Veg. unes últimes explicacions útils: Philippe BERGER, "Contribution à l'étude du déclin du valencien comme langue littéraire au Seizième siècle", *Mélanges de la Casa de Velazques*, XII (1976), 173-195, i Max CAHNER, "Llengua i societat en el pas del segle XV al XVI", *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (ed. J. BRUGUERA i J. MASSOT i MUNTANER) (Montserrat, 1980), 183-255.

(14) Respecte al País Valencià, concretament, cfr: Manuel SANCHIS GUARNER, *La llengua dels valencians* (7 ed., València, 1980), 167 ss, i *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (València, 1963), *passim*. Veg., encara, Joan FUSTER, *La Decadència al País Valencià* (Barcelona, 1976).

La trajectòria de la castellanització "literària" al País Valencià, en línies generals, ja ha estat estudiada, i tot fa pensar que, per aquest cantó, poques coses noves s'hi podran afegir⁽¹⁴⁾. Queda pendent, però, una altra sèrie de qüestions relacionades amb el problema i que sol·liciten ser explicades al costat de les actituds preses per la minoria culta. Que uns quants poetes canviassen de llengua a l'hora d'escriure, i que els seus possibles lectors immediats ho trobassen normal o que fins i tot ho propiciassen, és fàcil d'entendre: el fenomen es desenvolupava en uns cercles restringits de persones, en els quals això podia haver estat una moda passatgera o bé esdevenir una tradició de vasta durada. Els poetes catalans havien escrit en provençal durant més de tres segles: era una convenció considerada lògica. El pas al castellà, potser, en un principi, va ser un joc o un exhibicionisme de versatilitat idiomàtica: demostrar unes aptituds singulars. Després, seria una decisió militant⁽¹⁵⁾. Per fi, una rutina. Les preguntes per fer es refereixen a uns altres aspectes, més difícils de reduir a verificació documental específica, però que pertanyen a l'evidència més llampant.

En les nostres reflexions sobre la història de la llengua catalana —de la llengua catalana al País Valencià, en particular—, ens eixien al pas un parell de punts que exigien, i exigeixen, ser dilucidats com a premissa: el teatre i els sermons⁽¹⁶⁾. En un àrea monolingüe catalana, al País Valencià, uns còmics i uns predicadors començaren, qualsevol dia, a exercir les respectives professions en castellà i, segons sembla, amb l'agraïda aquiescència dels clients. Ja no es tractava del sector culte de la societat, i ni tan sols de la gran ciutat. Els actors i els oradors sagrats, en el segle XVII, anaven i venien d'una punta a l'altra del País Valencià adreçant-se al públic en castellà. Això vol dir, o voldria dir, que els auditors eren capaços d'entendre'ls.

A les diòcesis del Principat, durant el Sis-cents, va haver-hi una encesa polèmica sobre la llengua en la predicació: sobre si calia fer els sermons en català, o si podien fer-se en castellà⁽¹⁷⁾. Ací no hem d'aturar-nos en l'episodi. Però un dels arguments que entraven en el debat era el grau de receptivitat que la població catalana presentava al castellà dels crisòstoms barrocs. ¿Comprenien, o no, el castellà, els feligresos? Una inquietud pastoral feia que, per si de cas —per si de cas no—, l'opinió sinodal es decantàs per l'ús del dialecte, almenys en les quaresmes i en alguns dies assenyalats. Al País Valencià, aquests escrúpols ni tan sols arribaven ja, aleshores, a les preocupacions episcopals: en el XVI, encara hi va haver certa aprensió de cara als "nous convertits", els moriscos, de llengua aràbiga, que solien suportar l'apostolat cristià en castellà⁽¹⁸⁾. Expulsats els moriscos, el clero indígena i el missioner s'expressà sempre en castellà, i continua fent-ho, sense remordiments, des de les múltiples càtedres de l'Esperit Sant que funcionen a les paròquies. ¿Entenien o no entenien el castellà, els valencians catalanòfons del XVI, del XVII, del XVIII, del XIX?

Hi ha una mena de "fets" històrics —la por, la fam, entre ells— de quantifi-

cació impossible, i per això les “històries” solen ser tan imprecises en parlar-ne. Saber les relacions entre preus i salaris, o la distribució de la propietat rústica, o el curs de la demografia, i més coses així, és bàsic per a fer “història”. Saber-ne, en realitat, ningú no en sap mai tant com per pronunciar un dictamen acceptable. Però si això passa amb els “fets” que consignaven amb números els notaris i els funcionaris del Rei, la perplexitat ja és total quant a la por, a la fam, o a l’idioma. Un senyor de Vic, que va venir a Sueca a ensenyar castellà a les criatures de l’època —i era el 1864— es lamentava que “no hubo entre cincuenta niños mayores de 9 años uno solo que supiese el significado de la palabra *ceniza*”. I agrega: “Dios sabe lo que esto nos desalentó”⁽¹⁹⁾. La paraula “ceniza” és tenebrosament quaresmal, siga dit de passada. El frare que emetia les admonicions ascètiques i soteriològiques en les quaresmes de Sueca havia de reiterar la “ceniza”, com a referència culminant de l’aventura humana.

El castellà, doncs, si no era “comprés” del tot, sonava com a “comprensible”. Com aconseguí convertir-se el castellà en una llengua vagament comprensible per als catalans del XV i del XVI, i posteriors, és la demanda: el repte als historiadors de la llengua. És clar que el castellà, per a un catalanoparlant rural, i fins i tot urbà, fins fa quatre dies, era un idioma exòtic. El mestre-tites de Vic ho demostra⁽²⁰⁾. Però, al capdavant, no era el sànskrit. La penetració del castellà als Països Catalans, fora de l’excusat literari, tenia unes vies fàcils, i convindria aclarir per què eren fàcils. Els catalanoparlants s’havien “familiaritzat” amb el castellà, i tant, que, en definitiva, acabà per ser-los i ser-nos, una llengua “pròpia”. El comediant i el predicador, parlant sempre en castellà, van ser acceptats sense massa renuències, al País Valencià. Que no ho fossen igualment al Principat i a les Illes és tot un altre drama. No gaire diferent, si bé es mira.

El fet que els catalanoparlants acabassen “familiaritzats” amb el castellà fins a l’extrem de considerar que es convertien en “bilingües”, és al·lucinant, vist per nosaltres i des d’ara. Els sociolingüistes podrien eixamplar aquestes postules amb rèpliques de tot arreu del món⁽²¹⁾. Tota la vida, la gent ha estat permeable a la llengua dels altres: el “comerç” és obligatòriament poliglota. El procés de com els catalanòfons —que també tenim un inici— derivem a ser una secundària província del castellà ens duu, en una consideració expeditiva, a traslladar la problemàtica de la “Decadència” al punt de partida. La “Decadència”, en tant que concepte d’“història literària”, és vulnerable. Ja no ho és si enfoquem la qüestió fora de la “literatura”. La Renaixença ha significat, no hi ha dubte, una resurrecció “literària” grandiosa: mentrestant, la “llengua catalana” ha anat deteriorant-se. No s’ha deteriorat més que cap altra llengua. Però cal no confondre ies espècies. Unes dotzenes d’escriptors constitueixen una “literatura”, i ja els tenim. Simultàniament, el català, en tant que llengua “viva” és una altra cosa a discutir.

L’abundància de “defenses de la llengua catalana” durant la “Decadència”

(15) Després de proferit, l’adjectiu “militant” em provoca una certa aprensió. Els catalanòfons que escrivien en castellà, valencians o no, entre el XVI i el XIX, són un curiós repte per als qui puguen dedicar-se a la “història de la llengua”. Caldrà mirar-se una immensa paperassa impresa i manuscrita de l’època, i atentament, per a verificar les actituds lingüístiques dels cercles cultes. Hi ha anècdotes divertides, de tant en tant. Don Antoni de Capmany, docte i fantasiós individu, es creia que sabia més castellà que ningú: delirava. La bondadosa i excitada tertúlia de les Corts de Cadis, d’enorme procedència castellana, opinava que el senyor Capmany parlava i escrivia un castellà discutible. Capmany fou, sense voler o volent-ho, i ell sí, un “militant”: contra el català, i avariciosament, contra els gal·licismes del moment. El cruel debat entre Antoni Puigblanch, de Mataró, i Jaume Villanueva, de Xàtiva, una mica posterior, fa plorar, a hores d’ara (hi ha un facsimil dels *Opúsculos gramático-satíricos* de Puigblanch, Barcelona, 1976, i els estudis de Jordi Rubió, Enric Jardí i Agustí Ventura, disponibles). La fascinació que el castellà ha tingut i té sobre els catalanoparlants demana ser explicada més enllà de les hipòtesis fins ara produïdes. Quan un catalanòfon es proposava —en el XVIII, en el XIX— escriure en castellà, ho feia per superar el castellà de Toledo o de Valladolid. Capmany, Puigblanch, Villanueva, el gramàtic Salvà, són referències insurgents. De les posteriors, ja en podríem parlar un altre dia.

(16) He esbossat aquestes qüestions en els llibres *Heretgies, revoltes i sermons* (Barcelona, 1968) i *La Decadència, op. cit.*

(17) És importantíssim el recull documental de Sanç CAPDEVILA

L.A., *Processus juris ecclesiastici super doctrina cristiana docenda, evangelio predicando...* (s.l., s.d.) Sobre la polèmica al·ludida, veg. Ramon GAYA I MASSOT, *Los jesuitas en la Universidad de Lérida* (Lleida, 1954), 117-118, i Jordi RUBIO I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, II (Montserrat, 1985), 88-97 i 247. Una còpia manuscrita dels "memoriales" que circularen en ocasió del concili provincial de Tarragona del 1635 es troba a la Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. I.010, vol. III, folis 198-210.

(18) Pasqual BORONAT I BARRACHINA, *Los moriscos españoles y su expulsión* (València, 1901), II, *passim*. Més concretament, Joan FUSTER, *Poetes, moriscos i capellans* (València, 1962), 95 ss.

(19) Miquel ROSANES, *Miscelànea. Vocabulario valenciano-castellano y apuntes para la enseñanza de la Gramática* (València, 1864), 73.

(20) Potser no era tan "mestre-tites" com tot això. Veg. Josep V. AZNAR, "L'ensenyament de l'aritmètica a l'escola de Miquel Rosanes (Sueca, 1859)", *Quaderns de Sueca*, VII (1985), 27-46.

(21) Cfr. els volums de *Treballs de sociolingüística catalana*, I-V, publicats a València entre el 1977 i el 1983.

(22) Antoni COMAS, *Les Excel·lències de la llengua Catalana* (Barcelona, 1967); Vicent PITCH, *Defensa de l'idioma* (València, 1972).

(23) Josep Maria de CASACUBERTA, "Lo Verdader Català", primer òrgan periodístic de la Renaixença (1834) (Barcelona, 1956), 102.

(24) FUSTER, *Poetes, moriscos i capellans*, 101 ss.

—i fins ara mateix— revela la consciència d'una amenaça permanent, sentida d'una manera més o menys primària, com també ho són les reaccions elegíiques⁽²²⁾ "Nostre Principat va á quedar sense son llenguatge, y dintre pochys anys va á ésser un'altra Castella, o al menos una segona València", escrivia, a Barcelona, el 1843, un redactor de *Lo Verdader Català*,⁽²³⁾ i la idea d'"una llengua que es perd" flueix, entre alarmada i nostàlgica, en el fons de la poesia renaixentista. La penetració del castellà, ininterrompuda, en totes les esferes socials dels Països Catalans, ha conviscut i conviu amb moments d'esplèndides realitzacions literàries en català, i això ens força, si encara no n'hi hagués d'altres raons, a corregir l'òptica amb què hem estat considerant la nostra història literària, i la nostra història *tout court*. Els mecanismes de la castellanització que hem patit i que patim són complexos però no confusos. Potser, en esbrinar-los i descriure'ls, només aconseguirem saber, com sol dir-se, de quin mal hem de morir. I no estaria gens malament, la cosa. Qui no s'aconsola és perquè no vol.

Pel que fa als segles XVI-XIX, no hi ha dubte que el teatre i la predicació són temes fonamentals. Que uns quants poetes canviassen d'idioma en les seues intimitats èstrofades, ja era un fet de vigorosa transcendència; que canviassen d'idioma els predicadors, en tenia prou més; que la gent s'avesàs a la novetat de l'espectacle escènic a través d'un idioma que no li era propi, també. Teatre i predicació van ser, en aquella època, les grans tribunes d'irradiació ideològica, de cara al poble. En el nostre cas, l'estratègia ideològica es combinava amb la imposició de la llengua forastera. Això sembla estrany, a primera vista. Buscant l'eficàcia més ràpida, el predicador i l'actor haurien d'haver acudit a la llengua popular, i probablement ho feien, de tant en tant. Però, si hem d'atenir-nos a les informacions disponibles, aquella mena de "comunicació" expeditiva que podia procurar l'ús de la llengua del públic no entrava en els càlculs.

Hem mencionat de passada l'episodi dels moriscos. En l'intent de fer-los "cristians" de veres —batejats, ja ho estaven—, les autoritats civils i eclesiàstiques del País Valencià, o més aviat de la Cort, desplegaren una acció concionària insistent: era "el remedio de la predicación"⁽²⁴⁾. Només que els predicadors que acceptaven l'encàrrec de predicar als moriscos, proferien els sermons en castellà —solien ser castellans, els predicadors—, amb un desdeny absolut de la llengua dels oients, una incerta "algaravia", que ni es molestaven a tenir en compte. D'altra banda, explicar als moros el misteri de la Santíssima Trinitat no deixava de ser una pretensió demencial. A les trones valencianes del XVI —les de territoris de llengua catalana—, els predicadors, castellans o catalanoparlants, s'expressaven sovint en castellà, i, amb el temps, només en castellà⁽²⁵⁾. Si "compresos" o no, tant se'ls en donava. L'auditori se sentia pagat amb algunes ressonàncies retòriques. Si mai Joan Roís de Corella va pronunciar algun sermó, i tenia fama de pronunciar-ne, hem de compadir els qui l'escoltaven. Ningú no en devia comprendre res. Ni mossèn Bernat Fenollar⁽²⁶⁾.

El recurs a la llengua vulgar com a ressort efectiu, al País Valencià, el trobem ben clar el 1802: es tractava de crear un clima popular favorable al govern de Carles IV, i una quantitat considerable de “romanços” i de “col·loquis”, escrits per plomes addictes, van passar a la impremta: podem suposar-ne molts més⁽²⁷⁾. En l’etapa del debat entre “absolutistes” i “constitucionalistes”, la llengua vulgar continuà sent necessària, i els “romanços” i els “col·loquis” tornen a multiplicar-se⁽²⁸⁾. La llengua com a ingredient de la “propaganda”, a començaments del XIX, es feia imprescindible. No ho era abans? Potser no. L’arrogància dels predicadors de moriscos i de catalanoparlants degué ser molt sòlida. La “propaganda” era supèrflua: tothom, ortodox, i amb la por de no ser-ho prou, acatava la dicció dels oradors.

“Bé han sonat,
bé ha preycat
a mon plaer”.

deien les devotes de qui es burla Jaume Roig en l’*Espill*⁽²⁹⁾. Els sermons de Joan Roís de Corella “sonaven bé”, i resultarien poc intel·ligibles. En castellà, més tard, els sermons continuaven “sonant”. Era una forma de teatre⁽³⁰⁾.

I com el públic de les esglésies, el que acudia a les representacions de “farses” i de “comèdies” en castellà, d’alguna manera s’habitua a la llengua forastera. Els *cómicos de la legua* arribaren inclús a pobles de demografia insignificant, absolutament monolingües, i en la seua transhumància portaven l’idioma com un missatge més. Sense una predisposició favorable —predisposició lingüística—, no podríem explicar-nos l’acollida que els feien. No es tracta d’afirmar que els predicadors i els actors fossen una arma de castellanització: ho eren, i efectiva. Però més aviat reforçaven una situació prèvia de permeabilitat. És clar que correm el risc d’exagerar, quan simplifiquem aquests plantejaments. Al cap i a la fi, si exceptuem la ciutat de València i la d’Alacant, els grans sermons en castellà devien reduir-se a les festes majors, i el pas de les companyies teatrals, esporàdic⁽³¹⁾. Tanmateix, aquesta excepcionalitat encara havia de ser un factor més incisiu: ajudava a magnificar la llengua estrangera, a conferir-li el prestigi de la solemnitat. Fins i tot a València, la cabuda dels locals dedicats a les comèdies, i el nombre anual de representacions, no permeten deduir que el teatre pogués tenir una poderosa influència en tant que ferment castellanitzador: era una diversió, malgrat tot, minoritària⁽³²⁾. Les esglésies hi tingueren més importància.

Per a aprofundir en la història de la llengua catalana al País Valencià, caldria reconsiderar unes quantes qüestions, poc treballades encara. La “familiarització” amb el castellà, per més superficial que fos, hi era, i hem d’aclarir com va produir-se. La societat cristiana implantada en el segle XIII i consolidada en el XIV, quedà dividida territorialment quant a l’idioma: la franja litoral del país, incloent-hi València, i zones interiors que els reis volgueren retenir, foren catalanoparlants; la resta, sotmesa al feudalisme aragonés, fou repoblada amb

(25) Veg. Joan FUSTER, *Heretgies, revoltes i sermons* (Barcelona, 1968), 159 ss.

(26) Sobre Roís de Corella, Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, III (Espulgues de Llobregat, 1964), 254-320. L’elogi que Bernat Fenollar fa del Corella predicador conté, en el seu joc irònic, el reflex d’alguna reticència dels feligresos: “quand vós sermonau / no.s pot goig atènyer; // alegra’s lo temple / sens vostres favors; // tot hom s’entristeix / d’ohir-vos en trona...” (Cfr. Josep RIBELLES COMÍN, *Bibliografia de la llengua valenciana*, I (Madrid, 1920), 496.

(27) Marià AGUILÓ, *Catàleg de obras en llengua catalana impreses desde 1474 hasta 1860* (Madrid, 1923), 627-628: “No es fácil inventariar el crecido número de folletos y hojas sueltas escritos en lengua del país que se publicaron en Valencia en 1802 al preparar las fiestas para recibir dignamente la visita de la Real Familia y en agradecimiento de su llegada y permanencia”.

(28) Ricard BLASCO, “Introducció” a *Col·loquis i raonaments* (València, 1983), xiiij-liii.

(29) Jaume ROIG, *Spill o Libre de les dones*, ed. de Roc CHABÀS (Barcelona, 1905), versos 16301-16303.

(30) L’oratorià sagrada, en la València del Barroc, es prestaria a afables consideracions. A banda dels predicadors forasters, nombrosos, hi havia, segons diu Escolano, una particular vivacitat per a la predicació entre el clero local: “Y otros muchos que son tenidos por oráculos en Castilla y en la corona de Aragón; mayormente en Cataluña, donde ocupan sus púlpitos por apañarse poco los naturales” (Gaspar ESCOLANO, *Décadas de la Historia de la insigne y coronada Ciudad y Reino de Valencia*

(1611; ed. de J.B. PERALES, València, 1878, I, 565). Un d'aquells predicadors forasters va ser el jesuïta Baltasar Gracián, que, el 1644, va tenir la pintoresca ocurrència d'emprar com a recurs homilètic l'anunci d'haver rebut una carta de l'infern. L'incident provocà un greu malestar en els àmbits clericals, i va ser liquidat fent marxar Gracián a una altra residència de la Companyia. Cfr. Evaristo CORREA CALDERÓN, en la introducció a Baltasar Gracián, *Agudeza y arte de ingenio* (Madrid, 1969), I, 11-12.

(31) Veg. FUSTER, *La Decadència al País Valencià*, 27-113.

(32) Cfr. Arturo ZABALA, "Sobre la primitiva Casa de la Olivera", *Homenaje al Dr. D. Juan Reglá Campistol* (València, 1975), I, 427-435.

(33) Veg., a propòsit del Sant Ofici, Jordi VENTURA, "Conversos, Inquisició i cultura al País Valencià", *Estudis Universitaris Catalans*, XXVI (1984), 347-372.

(34) La història eclesiàstica del País Valencià està encara poc treballada, i les qüestions suggerides resulten difícils d'abordar, de moment. Caldria tenir en compte, així mateix, que més d'una vegada la repercussió d'un "fet local" pogué arribar lluny: la "reforma" del convent de Sant Agustí de València, el 1569, afectà tot l'orde a la Corona d'Aragó, i els reformadors castellans mediatitzaren també els monestirs del Principat. Els consellers d'Igualada, el 1598, es trobaven sense predicador per a la quaresma perquè el prior dels agustins allí residents "nos feu avisar que ell sabia molt bé que la gent plebeya e ignorant comprenien molt poc son llenguatge castellà y que se n'aprofitaven

gent d'Aragó. La comarca d'Aiora, castellana, hi fou incorporada el 1281. La coexistència de llengües en el marc del regne de València hagué d'incidir en recíproques contaminacions. No seria, però, aquesta, la raó de més pes, en el fenomen que mirem de puntualitzar. La zona catalana, sempre amb dèficits demogràfics a conseqüència de guerres, d'epidèmies, de l'expulsió dels moriscs el 1609, ha rebut masses d'immigrants, bàsicament castellanoparlants, que, si no alteraven el *status* monolingüe de la zona catalana, sí que el condicionaven.

L'assimilació lingüística dels immigrants va ser constant i positiva: ho ha estat fins fa quatre dies, quan les transformacions induïdes per la industrialització i per d'altres circumstàncies politico-econòmiques l'han entrebancada en termes angoixosos. Aquella immigració, que s'integrava, no podia deixar de marcar la comunitat receptora en els usos de la llengua: a canvi de catalanitzar-se ells, hi consagraven o introduïen aragonesismes i castellanismes entre els catalanoparlants, i, sobretot, el procés d'integració idiomàtica suposava un període en què la convivència feia present el castellà en els costums diaris. Com es va produir això —i encara avui es produeix, salvant les distàncies—, en quins llocs més intensament i en quins altres no tant, i en quins moments, són els problemes que reclamen un estudi particular, sense el qual el plantejament general sempre tendirà a centrar-se en els fets institucionals i en els literaris.

A les successives i continuades onades d'immigrants, caldria agregar d'altres fets que jugaven en el mateix sentit. La soldadesca castellana no en seria el de menor projecció, des de la guerra dels dos Peres fins a les guerres carlines, passant pels episodis de la disputa dinàstica de Casp, la guerra amb Castella en el XV, les forces reials aplicades contra la revolta de les Germanies, els terços enviats a combatre el Principat en la rebel·lió del 1640, la guerra entre Àustries i Borbons. La creixent invasió de funcionaris i de criats dependents de la Corona, de la noblesa i dels virreis castellans, seria un altre punt a examinar. També, en deixar la família Borja la mitra de València, els arquebisbes i els seus acompanyaments hi van influir llargament, així com la burocràcia del Sant Ofici⁽³³⁾. La València del XVII fou un centre d'atracció d'aventurers castellans, de pas cap a Itàlia o simplement perquè la ciutat brindava oportunitats a la "mala vida". La centralització dels ordes religiosos mendicants i la introducció de la Companyia de Jesús comportaria una constant transfusió de personal d'alta qualificació social: autoritats monacals, predicadors⁽³⁴⁾. L'oferta de feina per als joves estudiants castellanoparlants, com a "ayos" dels fills de cases acomodades, va dur a València quantitat de gent que, al seu torn, "castellanitzaven" els pupils⁽³⁵⁾. La llista no hi queda cancel·lada. I no en sabem gaire cosa.

És aquesta la complexitat de què parlàvem abans. La "Decadència", en la mesura que la cenyim als fenòmens literaris, va lligada a tot això que acabem d'insinuar: a la "castellanització".

Joan Fuster
Universitat de València